

УДК 908 (477.54) "1921/1922"

В.Ю. Кисиленко

РОЗВИТОК СЕЛА БЕЗЛЮДІВКА у 1921-1922 рр.

У статті відображені раніше невідомі факти з історії селища Безлюдівка Харківського району протягом 1921-1922 років, які стосуються економіки, культури, освіти та демографії цього поселення.

Ключові слова: село, Безлюдівка.

В статье отражены ранее неизвестные факты по истории поселка Безлюдовка Харьковского района в течение 1921-1922 годов, касающиеся экономики, культуры, образования и демографии этого поселения.

Ключевые слова: село, Безлюдовка.

The article reflected the facts of history of the village Bezlyudivka (Kharkiv region) between 1921-1922 and include the economy, culture, education and demography of this settlement.

Key words: village, Bezlyudivka.

Постановка⁴¹проблеми. Попередня публікація з історії селища Безлюдівка Харківського району мала такі хронологічні межі: 1914 - 1920 рр. А ця стаття є продовженням минулої публікації і описує події між 1921 - 1922 роками. Раніше не було наукових праць, які повністю присвячувались історії Безлюдівки згаданого періоду, а траплялися лише ті, які мали в собі невеликі вкраплення з історії цього селища початку ХХ ст.

Аналіз актуальних досліджень. Двома історіографічними джерелами цієї статті є книги «История городов и сёл Украинской ССР» та «Перлина землі Слобожанської». Але вони містять дуже мало інформації про Безлюдівку згаданого періоду.

Мета статті - відображення раніше невідомих фактів з історії Безлюдівки протягом 1921-1922 рр. Ця стаття також прагне донести безлюдівцям нову інформацію з історії їхнього селища.

Виклад основного матеріалу. 1921 року вже не згадуються в офіційних документах топоніми «Стара Безлюдівка» та «Нова Безлюдівка», а замість цього вживається топонім „село Безлюдівка”. Імовірно, 1920 року ті дві слободи були об'єднані в один населений пункт, якому надали статус села.

1 січня 1921 року в селі Безлюдівка були такі «політпросвітні організації»: 1 бібліотека-читальня, 1 культурно-просвітницький гурток (у ньому ставилися вистави, читалися лекції і поширювалася література) та 2 просвіти [3, с. 31; 12, с. 41]. Їх діяльність спрямовувалася на виховання у безлюдівців лояльності до більшовицької окупаційної влади. Але цей виховний

ефект послаблювався низкою проблем. У доповіді Райінструктора Максима Герасимовича Шевченка за 10 вересня 1920 року повідомлялося, що у Безлюдівській волості в культурно-просвітницькій роботі відчувався брак приміщень, технічних сил, літератури, декораций і грошових коштів [3, с. 24]. Такі ж проблеми обов'язково могли мати політпросвітні організації Безлюдівки.

Для зміцнення більшовицького панування в Безлюдівці здійснювалася люстрація. Так, 9 січня 1921 року відбулися вибори до Безлюдівської сільради. У голосуванні взяли участь 1368 селян (1302 чоловіки та 66 жінок). 22 особи були позбавлені права обирати і бути обраними на виборах до Безлюдівської сільської ради через такі причини: за невиконання продрозкладки – Передільський Андрій Іванович (1900 р.н., освіта початкова), Передільський Іван Михайлович, Передільський Микола Іванович, Передільський Михайло Іванович; як куркулі – Гайденко Єгор Опанасович (1867 р.н., освіта початкова), Зозуля Прокіп Антонович, Журавель Євдоким Якович, Підкопай Микола Семенович, Пономаренко Іван Дмитрович, Пономаренко Михайло Федорович, Яковенко Єгор Миколайович, Яковенко Степан Григорович, Яременко Андрій Федорович (1873 р.н., освіта початкова, у 1930-х роках мешкав у Харкові), Яременко Микола Федорович, Яременко Михайло Федорович; як вороги радянської влади – Журавель Петро Макарович, Коц Іван Назарович, Коц Омелян Михайлович, Павлюк Іван Корнійович, Підкопай Опанас Іванович; як куркулі і ворог радянської влади – Коц Іван Михайлович [6, с. 29, 32, 39; 16, с. 319, 442; 17, с. 257]. Не важко уявити, яка у вищезгаданих осіб склалася доля у подальші роки ко-

лективізації і масових репресій. Наприклад, Гайденко Єгор Опанасович та Передільський Андрій Іванович були заарештовані 22 січня 1930 р. «за участь в антирадянському угрупованні та антирадянську агітацію». Але 7 квітня 1930 р. справу було закрито Харківським окрвідділом ДПУ [16, с. 319; 17, с. 257]. Яременко (Єременко) Андрій Федорович 1930 року був розкуркулений, а 6 червня 1932 року був заарештований «за антирадянську агітацію» і від 5 липня 1932 року був висланий до Казахстану на 3 роки. Перебував у місті Чимкент. 14 липня 1933 року був звільнений достроково [16, с. 442]. Ці троє репресованих були реабілітовані.

19 березня 1921 року відбулися збори Безлюдівської громади під головуванням Я. Коца. На них були присутні 278 осіб. Там обговорювали питання про надання селянам грошової компенсації за проведену продрозкладку. Присутні селяни ухвалили рішення, що ці гроші слід спрямувати на громадські і культурні потреби Безлюдівки, якщо господарі не отримують їх у триденний термін. Кожен розуміє, що селянам нічого не відшкодували і не могли відшкодувати. Це була омана. Також на зборах обговорювали розміри наступної розкладки картоплі. Було ухвалено рішення про здійснення продрозкладки картоплі у розмірі 10 фунтів з кожної десятини посівної площі кожного господаря [6, с. 55]. 10 фунтів – це небагато. Селяни своїм голосом подбали, щоб далі грабування (тобто розкладка) їх господарств було меншим за обсягом, ніж раніше.

30 березня 1921 року відбулося засідання посівної комісії Безлюдівської громади. На ньому слухали доповідь Павлусенка про розподіл посівного зерна між мешканцями села, які написали аж 350 заяв про потребу в посівному матеріалі. Комісія ухвалила, що слід розібратися в соціальному положенні всіх тих, хто дали свої заяви, і видавати зерно спочатку колишнім безземельним селянам, родинам червоноармійців, а потім біднякам. Родинам дезертирів, «куркулям» і «заможним елементам» відмовилися видавати зерно [6, с. 70]. Окупаційна влада шанувала ледацюг, нероб і усіляко їм допомагала, а селян, які вміли господарювати, більшовики ненавиділи.

3 квітня 1921 року відбулися збори Безлюдівської громади, на яких головою був Коц Борис, а секретарем Григорій Коц. Поряд з іншими питаннями, на зборах вирішувалася доля конфіскованого майна заможних осіб. Було ухвалено, що маєтки Данилевського, Мойсеєнка та Попових слід перетворити на городи для безземельних та малоземельних селян, а також і для червоноармійців; на конфіскованій землі

поміщика (так в документі. Він просто був можливою особою в Старій Безлюдівці, а не поміщиком) Федіра Григоровича Яременко було вирішено створити різноманітні майстерні. Ф. Г. Яременко тією землею не користувався, бо Кузмічов її орендував у Федіра [6, с. 63-63 зв.].

У квітні 1921 року лікар Пилип Мойсейович Чигринський був відряджений до Безлюдівки працювати медиком на торфовищі. Це сталося за його бажанням, адже 13 квітня 1921 року він написав заяву до відділу охорони здоров'я Харківського Повітового Виконкому, де прохав надати йому можливість служити лікарем на торфовищі, адже у ньому було 600 кваліфікованих працівників, але не було жодної медичної допомоги [9, с. 322, 352]. Завдяки цьому на торфовищі виник медпункт, де Чигринський став завідувачем. 17 червня 1921 року той самий відділ охорони здоров'я прохав Безлюдівський Волвиконком надавати лікарю Чигринському підводу для поїздок до Харкова і у своїх службових справах [10, с. 483].

У листопаді 1921 року санітарно-епідемічний відділ Харківського Повітового Виконкому відправив до Безлюдівки літературу про віспу, бо там частина населення була уражена цією хворобою [4, с. 386]. Книжки про віспу дали більше знань мешканцям про цю епідемію і як слід від неї лікуватися. Це допомогло подолати хворобу.

18 листопада 1921 року була утворена артіль «Безлюдівське бджільницьке товариство», яка займалася виробництвом меду [11, с. 78-79 зв.]. Де саме в селі розташовувалася ця артіль – невідомо.

У ніч з 16 на 17 грудня 1921 року згоріло двокласне училище (що розташовувалось за сучасною адресою: вул. Перемоги № 177) [4, с. 401; 5, с. 284]. Повітова міліція одразу почала розслідування у справі пожежі цього училища [5, с. 284]. А відділ народної освіти Харківського Повітового Виконкому надіслав до Безлюдівки завідувача шкільною секцією пана Грома, який там займався з'ясуванням причин і обставин пожежі [4, с. 400]. Цей відділ прийшов до висновку, що освітній заклад згорів тому, що Ековідділ Харківського Повітового Виконкому влітку 1921 року не здійснив ремонт цього училища [4, с. 401]. Деякі старі мешканці казали, що школа згоріла із-за підпалу, який вчинили козаки Яременко (вони приймали участь у будівництві цієї школи і мешкали біля неї довгий час). Коваленко Кузьма Володимирович казав, що школу підпалили «куркулі та інші вороги радянської влади, які не хотіли її визнавати», а не родина Яременко, бо «ці козаки були за-

можними людьми, але вони не були активними проти радянської влади». Тому можна впевнено сказати, що причини пожежі досі нез'ясовані. Масштаби пожежі теж не зрозумілі: Коваленко Кузьма Володимирович казав, що у школи згорів лише другий поверх, але Гоменюк Микола Петрович зміг виявити сліди пожежі і на першому поверсі, а точніше – в нинішньому кабінеті директора Безлюдівської ЗОШ. У подальші 4 роки школа стояла напівзруйнованою і її потроху почали розбирати місцеві мешканці [1]. Пономаренко Ганна Іванівна (1905-2005) розповідала, що деякі безлюдівські дітлахи були дуже раді, що школа згоріла і тепер їм не треба буде ходити на уроки. Але радість була тимчасовою - учнів перевели навчатися до шкіл на Шляхівці [1].

У грудні 1921 року в Безлюдівці були організовані музичні секції з оркестром та гурток образотворчого мистецтва [4, с. 400]. Їх створили в школах на Шляхівці, бо училище на Качанівці припинило існувати із-за пожежі.

31 грудня 1921 року кількість населення села Безлюдівка становила 4854 особи (2422 чоловіки та 2432 жінки). З них українців було 4852 особи, а росіян – двоє [4, с. 23]. Вражає тогочасний мононаціональний склад населення. Це поселення – абсолютно українське і, ясна річ, повністю українськомовне. Але за всі часи більшовицької окупації Безлюдівка, на жаль, втратила однонаціональний статус.

1921 року в селі Безлюдівка була створена перша комсомольська організація [14, с. 617]. Першими до її складу увійшли: Богдан Степан Володимирович, Богдан Степан Федорович, Журавель Ганна Гаврилівна, Колісник Федір Петрович, Коц Андрій Омелянович, Коц Іван Дмитрович, Коц Катерина Іванівна, Кузмічова Олена Федорівна, Онищенко Іван Васильович, Підкопай Єфрем Іванович. Так мало безлюдівської молоді вступили до Комсомолу, бо всі інші, видно, були налаштовані проти радянської влади. Така організація, як Комсомол, призначалася для задурювання голів молоді схиленою комуністичною ідеологією і для використання владою молодих людей у своїх цілях.

Протягом всього 1921 року відбулося немало злочинів та інцидентів. У ніч між 25 і 26 січня 1921 року в Безлюдівці сталася пожежа, яка знищила вітряк Керенка Федора Трохимовича. Причиною її був сильний буревій, який зірвав крила млина. Від сильного обертання і почалася пожежа [5, с. 30]. 28 чи 29 січня 1921 року поблизу Безлюдівки сталася облава міліції на бандитів. Під час цього дійства міліціонером була вбита коняка, на якій тікав «спекулянт» [5, с. 33]. У ніч з 21 на 22 лютого 1921 року в селянина Якова Зимовського із незачиненого сараю бу-

ла виведена корова [5, с. 44]. У ніч з 25 на 26 лютого 1921 року у Павла Петровича Богданова теж була вкрадена корова, але селяни зібралися і змогли спіймати злочинців. Над ними було здійснено самосуд – вбили Бабенка Василя Івановича, тяжко поранили Кизипа Павла (який невдовзі помер) і легко поранили холодною зброєю Сіренка Григорія та Бабенка Прокопа. Їх обох було заарештовано міліцією [5, с. 45-46]. Тієї ночі у селянина Стугатановича Романа Івановича з льоху було вкрадено близько 10 пудів картоплі [5, с. 50]. У ніч з 2 на 3 травня 1921 року у селянина Прокопа Кофта було вкрадено картоплю та інші харчі. Крадії були знайдені [5, с. 99]. У травні 1921 року в селянина Василя Воснобоева було вкрадено у сараї один хомут та два сидла [5, с. 128]. 27 червня 1921 року безлюдівськими злочинцями Петром Шпаком та Прокопом Бабенком в нашому селі був обстріляний працівник міліції Псарьов. Після перестрілки злочинці втекли у напрямку хутора Федірці і невідомо де сховалися у полі. Потім ввечері того дня їх переслідував 558 стрілецький полк та 8 міліціонерів. Злочинці відстрілювались, дійшли до лісу (що раніше належав Мойсеєнку) і там зникли [5, с. 162]. Аж 4 липня 1921 р. їх затримали в Безлюдівці, і 12 липня 1921 року над ними відбувся суд тріки у присутності керівника тилу Харківського повіту. Судове рішення було таке: П.В.Шпак та П.В. Бабенко були розстріляні; Кириленко А.Ф. засуджений на 1 рік виправних робіт; справа Пономаренка П.М., Зозулі С.К. та Зозулі В.С. була передана на додаткове розслідування; справа Кириленка Трохима та Тарасенка Степана, як неповнолітніх, була передана до комісії при Губернському відділі народної освіти у боротьбі з неповнолітніми злочинцями [5, с. 174].

Були плани щодо укрупнення волостей. Відділ управління Харківського Повітового Виконкому 30 вересня 1922 року повідомляв Харківський Волвиконком, що незабаром до Харківської волості буде приєднана вся Безлюдівська волость. Тому Волвиконкому пропонувався негайно прийняти всі справи колишньої Безлюдівської волості та надати акти про приєднання до 1 листопада 1922 року [7, с. 266]. Але цього не сталося. Безлюдівка до утворення Харківського району перебувала у складі одноіменної волості.

3 жовтня 1922 року були опубліковані статистичні дані про село Безлюдівка. Завдяки ним ми дізнаємося багато цікавих фактів про це поселення. У ньому мешкало 4936 осіб (2417 чоловіків і 2519 жінок). З них писемних – 35% (1727 осіб), неписемних – 65% (3208 осіб). Більшість населення села склали селяни-

українці, які займались переважно сільським господарством - землю засівали яровим та озимим хлібом. Загальна площа землі поселення (зручної, незручної, садибної, луків та лісів) становила 3861 десятин. Дерев у навколишніх лісах було недостатньо для опалення безлюдівських хат. Мешканці села мали таку худобу: коней – 254, волів – 12, корів – 470, корів-підлітків – 150, овець – 250, кіз – 200, свиней – 20, курей – 2000, гусей – 30, качок – 20. У своїх господарствах ці селяни мали такі знаряддя праці: плугів – 600, борін – 700, рам – 650, підвод – 700, саней – 790, молотарок – 15, сівалок – 17, соломорізок – 3, віялок – 50, жниварок не було. У Безлюдівці було 934 двори (з них дворів заможних господарів – 300, середніх – 300, нижче середніх – 200, бідних – 134). Найбільше селянське господарство мало 33 десятини землі. В селі було дві школи (колишня церковно-парафіяльна і колишня «Земська» - обидві на Шляхівці), 13 кузень, прокатний пункт для сільськогосподарського благоустрою, ветеринарна лікарня, одна сільськогосподарська артіль, одна торгівельна крамниця, 5 мостів місцевого значення і 3 державного значення, 3 артезіанські і 35 звичайних криниць. При Волвиконкомі був Безлюдівський Сільвиконком. У складі Безлюдівської сільради налічувалось 48 членів. Десятисотенників та сотенних було 83 особи (у 1920-х роках вулиць ще не було. А був поділ на сотні, на чолі яких стояли сотенні. Коваленко Кузьма Володимирович казав, що Нагорівка була 8-ю сотнею). До складу Безлюдівського сільського Комнезаму входило 13 членів [8, с. 17]. Вищенаведений перелік худоби та інвентарю дає нам знати, як заможно це село жило. Але незабаром буде Колективізація, під час якої селяни будуть пограбовані більшовицькими окупантами.

У грудні 1922 року був організований Сільбуд (імовірно, він розташовувався на Шляхівці) [13, с. 244]. В таких установах, як Сільбуд, проводилися лекції, читали доповіді на суспільно-

політичні, виробничі і технічні теми, організовувалися урочисті й сімейні вечори, діяли різні гуртки: художньої самодіяльності, драматичні тощо [15, с. 42]. Тобто, йшла ідеологічна обробка населення окупаційною владою. З 1926 року Сільбуд очолював відомий місцевий активіст, член Комнезаму Копай Іван Федорович (1895-1945) [13, с. 161].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті було відображено цікаві факти з історії Безлюдівки 1921-1922 рр. – здебільшого події розбудови більшовицької окупаційної влади у цьому селі. В майбутньому необхідне продовження досліджень у цьому напрямку – потрібне створення нової публікації з історії Безлюдівки наступних років.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Безлюдівці // Вісті. – 1925. – 5 березня.
2. ДАХО. - Ф.Р.– 1. - Оп. 1. - Спр. 465.
3. ДАХО. - Ф.Р.– 92. - Оп. 1. - Спр. 144.
4. ДАХО. - Ф.Р.– 92. - Оп. 1. - Спр. 389.
5. ДАХО. - Ф.Р.– 92. - Оп. 1. - Спр. 402.
6. ДАХО. - Ф.Р.– 92. - Оп. 1. - Спр. 418.
7. ДАХО. - Ф.Р.– 92. - Оп. 1. - Спр. 691.
8. ДАХО. - Ф.Р.– 92. - Оп. 2. - Спр. 5.
9. ДАХО. - Ф.Р.– 107. - Оп. 1. - Спр. 88.
10. ДАХО. - Ф.Р.– 107. - Оп. 1. - Спр. 88 А.
11. ДАХО. - Ф.Р.– 185. - Оп. 2. - Спр. 284.
12. ДАХО. - Ф.Р.– 820. - Оп. 1. - Спр. 4.
13. ДАХО. - Ф.Р.– 1100. - Оп. 2. - Спр. 86.
14. История городов и сёл Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Институт истории АН УССР. — 1976.
15. Перлина землі Слобожанської. Харківський район: історія та сучасність / за ред. М.М.Денисенка. – Х., 2003.
16. Реабілітовані історією. Харківська область. Кн. 1, ч. 1. – К.; Х.: Оригінал, 2005. — 799 с.
17. Реабілітовані історією. Харківська область. Кн. 1, ч. 2. – К.; Х.: Оригінал, 2008. – 671 с.